

Оригинални научни рад
УДК: 050:34(497.1)"18/19"
340.12
doi: 10.5937/zrffp55-58569

АНТИКА У СРПСКИМ ПРАВНИМ ЧАСОПИСИМА ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВИЈЕКА

Глигор М. САМАРЦИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Катедра за историју
Косовска Митровица (Србија)

Лазар Д. АКСЕНТИЈЕВИЋ²

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Нови Сад (Србија)

¹ gligor.samardzic@pr.ac.rs; gligorijas@yahoo.com; <https://orcid.org/0000-0001-7166-2042>

² lazar.aksentijevic94@gmail.com

Примљен: 29. 4. 2025.
Прихваћен: 10. 12. 2025.

АНТИКА У СРПСКИМ ПРАВНИМ ЧАСОПИСИМА ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВИЈЕКА³

Кључне речи:

атинско и римско
право;
Правда;
Судски лист;
Пороша;
Право;
Правник;
Архив за правне и
друштвене науке.

Сажетак. У раду се изучавају помени античке прошлости у српским правним часописима друге половине XIX и почетком XX вијека. Часописи који су предмет истраживања објављивани су на територији Кнежевине/Краљевине Србије. Као културни медиј, осликавали су друштвене и идеолошке прилике тог доба па је требало да многи примјери из античке прошлости послуже разумијевању правног система. Аутори су атинско и римско право често поистовећивали са неписаним разумом, чисто природним или апсолутним правом. Анализом њихових радова у часописима утврдићемо начине на које су сагледавали античку прошлост.

³ Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-136/2025-03/200184).

Период XIX вијека у европским земљама представља почетак научно-критичког изучавања античке прошлости (Бошков, 2016, стр. 11). У односу на европске народе, код Срба изучавање античке прошлости долази знатно касније због историјских околности. Северно од Саве и Дунава Срби су били под влашћу Аустроугарске монархије, док су Срби јужно од Саве и Дунава били под влашћу Османског царства. Срби који су живели северно и јужно од Саве и Дунава су у овом периоду издавали своје листове и часописе, алманахе, календаре и новине (Аксентијевић, 2023, стр. 9–10; Вошков, 2021, стр. 145). Ми се у овом раду бавимо српским правним часописима који су објављивани на територији Кнежевине/Краљевине Србије у периоду друге половине XIX и почетком XX вијека, конкретније од 1867. до 1914. године. Српски правни часописи који садрже античке теме су: *Правда*, *Судски листи*, *Пороџа*, *Правник*, *Право* и *Архив за њравне и друшћивене науке*.

О античком грчком и римском праву нису писали искључиво правни часописи. Многе радове из области правне науке можемо наћи и у књижевним часописима. Такав је пример часописа *Маџишца*, који је у наставцима објављивао рад Ђорђа Вукићевића, једног од најбољих српских правника Аустроугарске монархије (Вукићевић, 1869а, 1869б, 1869в, 1869г, 1869д, 1869ђ). Вукићевићево дело „О уставној држави и њезиним установама” имало је свој циљ, с обзиром на то да је објављено у часопису *Маџишца*, незваничном органу Уједињене омладине српске. На основу примјера из античке прошлости, рад представља идеалну српску државу која ће настати након коначног ослобођења и уједињења (Аксентијевић, 2024, стр. 295). Поред наведеног часописа који је објављиван у Аустроугарској монархији, постоје и часописи који су излазили јужно од Саве и Дунава, а који по свом профилу не припадају уско правним наукама. Тако је часопис *Дело* публиковао рад правника Драгољуба Аранђеловића, који говори о закону *lex Julia et Papia Poppaea*, донесеном 9. године н.е., за вријеме власти цара Августа, а који је требало да излечи „несрећно стање породичног живота” (Аранђеловић, 1907, стр. 222).

Први правни часопис у овом периоду који је објављиван у Кнежевини Србији је *Правда*. Он је штампан у Београду од 1869. до 1870. године и ријеч

је о часопису који је доносио чланке из правне теорије и праксе, а у чијем је поднаслову стајало да је то „лист за све гране правних наука”. Поред таквих чланака, у његовом садржају можемо наћи и рад Стојана Антића, једног од уредника овог часописа, о историји кривичног поступка код Антићана (Антић, 1869а, 1869б) и старих Римљана (Антић, 1869в, 1869г). Антић акценат ставља на изучавање античког законодавства чији су одређени поступци пронашли примену у Кнежевини Србији и описује органе атинске државе. Ареопаг је представљен као најславнији и најстарији суд. Поред ареопага, аутор наводи да је постојао и суд ефета у чијој су надлежности била убиства са предумишљајем, док је суд хелије имао општу јурисдикцију и био надлежан за све кривичне предмете (Антић, 1869а, стр. 440–441). Након описа ових органа судства аутор објашњава како је могао тећи један атински кривични поступак из ког су се изродила три племенита начела. Реч је о начелу јавности, праву тужбе и праву грађана да могу учествовати у суђењу као судије. Ови поступци су позајмљени и код Римљана, да би, према речима аутора, „били предати данашњем законодавству као аманет” (Антић, 1869б, стр. 525). Толика заступљеност судства у Атини у раду је објашњена упливом беседништва у јавни живот.

Када Антић говори о кривичном поступку код Римљана, он Римски законик представља као општи извор свих закона. Притом као антички извор користи Тита Ливија, који наводи да су диумвири били надлежни за суђење престапа. Говорећи о постојању апелација након пресуде краљева или диумвира, аутор наводи једну, и то Хорацијеву, а осим Ливија користи и друге античке писце попут Цицерона и Сенеке (Антић, 1869в, стр. 1089). Једна од мана римског судства, према Антићу, била је његова стопљеност са јавном администрацијом, а правда се спроводила као што су обављани и остали државни послови па се тако дешавало да су исти званичници доносили одлуке и у административним и у судским предметима. Народне скупштине су биле састављене од разних комисија, међу којима аутор издваја центуријатску која је имала право да изриче „капиталну” пресуду против римских грађана (Антић, 1869в, стр. 1093), а сва јавна суђења дели на капитална и некапитална. Капитална суђења су она која за собом повлаче смртну казну, док су сва остала окарактерисана као некапитална јер су оптуженом чувала грађанска права (Антић, 1869г, стр. 1109). Аутор истиче да сенат није могао судити капиталним поступцима, сем посредно, када би га народ за такво нешто овластио (Антић, 1869г, стр. 1110).

Развој законодавства оличен је и у развоју сопствености тј. властитости коју сви филозофи сматрају великим напретком у правној науци. Њен развој, истина у сумарном погледу, описан је у раду „О сопствености Словена”. Рад Адама Мицкријевића је превод публикован у часопису *Судски листи* уредника Ђорђа Пантелића, који је излазио током 1869. године (Савић, 1869а, 1869б, 1869в, 1869г). Аутор овог рада Словене издваја јер је управо код њих

сачувано старо предање које, према његовом мишљењу, разјашњава многе обичаје и обреде Римљана. Он у чланку покушава да расветли првобитну историју Рима да би у извјесним тачкама расвијетлио словенску историју (Савић, 1869а, стр. 189). У раду се излаже историја сопствености и код старих Грка код којих је најранија сопственост повезана са божанствима и код којих је Атина била сопственост богиње Минерве. У периоду Периклове власти народ је представљен као господар целе земље који није био везан предањем или божанским законом. Насупрот Грка, Римљани су представљени као нека врста јудејских народа, јер као што се Јевреји нису одрицали Мојсијевог закона тако се ни Рим није одрицао својих. Цело римско законодавство проистекло је из Закона дванаест таблица и за Римљане је, према аутору, било трајно као код Јевреја Мојсијев устав. Отуда је и римско законодавство представљено као „божанско” (Савић, 1869а, стр. 191). Као антички извор, аутор користи Хорација, који пак истиче да је код старих Римљана приватна сопственост била мала, а општинска сопственост велика, док борбу између патријаца и плебејаца види у свијетлу велике патрицијске сопствености над земљом и зависти плебејаца због таквог богатства (Савић, 1869а, стр. 192). И поред одбране патриција, аутор их представља као рабине Старог завета а плебејце као оне који желе да се удруже без обавезе „тегодних” привилегија патрицијског живота (Савић, 1869б, стр. 197). Рецепција антике у овом раду може се сагледати и кроз обичаје Грка и Римљана и начин на који су их примењивали Словени. Тако су, према аутору, божанства границе, која су Римљани постављали на границама својих сопствености, Словени носили у својој души, док се као још један од примера наводи и Вергилијев опис вола који умире, а „оваки примери се свакодневно могу видети код нас” (Савић, 1869б, стр. 201). Последња два поглавља рада се односе на словенску сопственост. Након пада Римског царства, на његову територију населили су се народи који су задржали сопственост коју су Римљани за собом оставили, а сви они су били „човечнији и блажи него римски намесници” (Савић, 1869в, стр. 217). Завршна разматрања аутора представљена су у ставовима које он оптужује, а то су „европске идеје” према којима словенски народи немају економског опстанка (Савић, 1869г, стр. 240).

Поред појма сопствености тј. властитости који је представљен у *Судском лисџу*, у часопису *Право* објашњен је и појам камате тј. интереса и његова рецепција у античком периоду. Пожаревачки лист *Право* излазио је месечно од 1885. до 1891. године и био је лист за правне науке и правосуђе, а садржи и рад „Интерес на позајмљени капитал”, који посредно говори о античкој прошлости и истиче вриједност античког друштва које не одобрава интерес (камата) или добит од новца. Позајмљени капитал без камате представљао је ријеткост у другој половини XIX вијека (Капетановић, 1885, стр. 179). Овај аутор наводи античке изворе који помињу камату, а, између осталог, и Аристотелову *Рејудлику*, у којој антички филозоф не одобрава добит од

новца „јер новац је по својој природи одређен да буде средство за размену, а не да прави други новац” (Капетановић, 1885, стр. 180). Представљајући законски оквир интереса у Риму, аутор се позива на Карла Салковског, који наводи Закон дванаест таблица и законску величину интереса, али у својој литератури не користи примарни извор. Заправо, ради се о осмој табlici која говори о јавном праву и гдје је Закон дванаест таблица забрањивао да се узима већи интерес од једне дванаестине месечно (Николић и Ђорђевић, 2002, стр. 81). Трибунским законом из 398. године интерес се забрањивао и због тога су повериоци убили претора Семпронија Азелија. Аутор наводи и да је у Цицероновом периоду у Риму интерес био 34%, а у провинцијама 48%. Напослетку се истиче да је у периоду власти цара Јустинијана интерес био 6% годишње, као и у Краљевини Србији (Капетановић, 1885, стр. 182–183).

Античке теме публиковане су и у часопису *Пороѡа* који је био лист за правне и државне науке, а излазио је од 1880. до 1882. године. Као и у *Судском листу*, и у овом часопису можемо наићи на преводе тада водећих светских правника, попут Јохана Каспара, утемељивача међународног права, и његовог рада „Постанак, развиће и пропаст држава” (Марковић, 1880, стр. 465–467). Аутор је потписан иницијалима М. С. М., а заправо је ријеч о уреднику часописа Милану Марковићу, док средње слово означава име његовог оца Стевана који је био министар кнеза Александра Карађорђевића (Лопичић, 2014, стр. 176). Аутор издваја првобитно формирање римске државе у којој „једновремено и нов народ постаје и ново земљиште заузима” (Марковић, 1880, стр. 465) и такво формирање римске државе пореди са басном. Осим првобитног начина настанка држава, говори и о савезима односно конфедерацијама, федерацијама, личним тј. персоналним и потпуним унијама као и о колонизацијама. У вези са последњим, истиче колонизацију Јелина као један од начина постанка нових држава (Марковић, 1880, стр. 466).

Поред овог рада, који више приличи историјском него правном контексту, часопис је две године касније публиковао и рад Глигорија Гершића „Вредност римског права за данашњу правну знаност”, настао из Гершићевог дела *Систем римској ѡривајној ѡрава*, које је тада још увијек било у штампи (Гершић, 1882, стр. 67–74). Као адвокат, Гершић истиче да римска правна наука за многе представља написани разум, чисто природно право или апсолутно право, док се за римски народ каже да је он по самој суштини свог националног духа „нарочито створен и позван... за развијање и културу права и да је по томе право уопште, а посебице приватно право могло и морало бити тек створ и продукт римског народног ума” (Гершић, 1882, стр. 67). Гершић се слаже са немачким социјалистичким правником Фердинандом Ласалом када говори о римском генију који ниједан каснији народ не може превазићи, али овде стаје са суперлативима у вези са римском правном науком јер је његов циљ да представи римско право и његову суштину кроз историју. Тако аутор истиче да је и хришћанска религија сматрана за апсолутну док

је историјска критика није почела оцењивати као сваку другу религију, па је тако било и са хеленском културом и уметношћу, а напослетку и са правом које је сматрано за „правну апокалипсу” (Гершић, 1882, стр. 69). Насупрот реалистичном крутом догматизму, француска и њемачка школа су римско право изучавале у контексту римске историје, као и његов постанак и развој који је завршен са Јустинијановом кодификацијом. Упркос разним тумачењима у историји правне науке, Гершић истиче да је трајна вредност римске правне науке заправо развој правне технике и терминологије, а као највеће опште једнако право индивидуе у приватном праву (Гершић, 1882, стр. 72–73). На питање како су Римљани успели да уздигну своју правну науку, аутор одговор налази у преторском праву, када је римско право добило свој општи и космополитски карактер (Гершић, 1882, стр. 74).

У периоду од 1892. до 1894. године објављиван је и часопис *Правник* и представљао је орган српског правничког друштва. У поднаслову часописа је писало да је то „лист за правне и државне науке”. Аутори у овом часопису били су претежно адвокати, па тако и рад адвоката Антића објашњава положај човека у породици, општини и држави од античког периода до ауторових дана (Антић, 1893, стр. 548–556). Антић побија ставове ранијих истраживача, попут Хуга Гроција, Хобса и Жан Жак Русоа, да је великим људским удружењима, односно државама, претходио друштвени уговор и истиче да су узроци који су оваквом удруживању претходили били продукт силе и да су људи били приморани да живе у таквим заједницама. Изузетак из ове поставке управо су Римљани и Грци, јер је савез са Сабињанима или, у другом случају, ахајски савез, према аутору, федерација (Антић, 1893, стр. 550).

Након формирања Универзитета у Београду 1905. године, Правни факултет почиње са издавањем свог часописа који је уједно био и орган Правног факултета Универзитета у Београду, а реч је о часопису *Архив за правне и друштвене науке*. Овај часопис покренули су Коста Кумануди, ванредни професор, и Драгољуб Аранђеловић, доцент Правног факултета, који су уједно били и уредници. Уредник часописа био је Милић Радовановић, редовни професор народне економије на Правном факултету и члан колегијума од осам професора који је приликом стварања Универзитета бирао све остале професоре (Поповић, 1928, стр. 640).

Овај часопис је у свом трећем броју публиковао рад академика Стојана Новаковића „Средњовековна Србија и Римско право”, у ком се истиче да су Срби насељавајући Балканско полуострво, територију Источног римског царства, прихватили тековине Грка и Римљана (Новаковић, 1906, стр. 219–228), при чему се сеоба Словена на Балканско полуострво тумачи уједно као сеоба на територију Источног римског царства у којем је извршена велика кодификација под Јустинијаном. Цариград се у раду представља као престони град Балканског полуострва, а Јустинијан као „наш земљак” из Скопља. Јустинијан се пореди са царом Душаном ком је остала вечна

слава због кодификације законика (Новаковић, 1906, стр. 219). Намера цара Јустинијана је тумачена двојакo – једна мисао је била да се „пречисти” и кодификује дотадашње римско законодавство, а друга је борба за јединство Римског царства. Кроз црквене византијске законе, у Србију су уношени римски правни појмови и римски закони посредством грчко-византијских превода. Римски закони су тако, према Новаковићу, у Србију дошли кријумчарским путем, не као римски закони већ као саставни део црквено-законских цариградских зборника и као неки део хришћанске религије. Тако је Душанов законик био ништа друго него допуна или српски дио Властареве Синтагмате (Новаковић, 1906, стр. 219–220). У закључним разматрањима аутор истиче да државно законодавство није осећало потребу да мења нешто преузето из римског права, али и да оно што се преводило из римског права није превођено са латинског већ из грчког језика, и то из различитих компилација и прерада од Лава III Сиријца до Матије Властара, те тако губи на великој вриједности (Новаковић, 1906, стр. 225).

Архив је у наставцима објављивао и студију Никодима Милаша *Грчко-римско законодавство о црквеној имовини*, која спада у домен црквеног права (Милаш, 1907а, 1907б, 1907в, 1908б, 1908в, 1908г, 1908д, 1908ђ, 1908е). Задарски епископ и црквени писац Никодим Милаш гимназију је завршио у Задру, а богословију у Сремским Карловцима. На Бечком универзитету, 1866–1867. године, слушао је филозофију и потом одлази у Русију где је завршио Кијевску духовну академију. Вративши се из Кијева као магистар 1871. године, он је заокружио своје образовање. Многи његови радови могу се наћи у разним стручним и научним часописима, а он је важио за једног од најбољих канониста свог времена (Грујић, 1928, стр. 763). Студија која је почела да се објављује у часопису *Архив* током 1907. и 1908. године доживеће и издање као књига која ће бити објављена 1908. године у Београду (Милаш, 1908а).

Милаш истиче да је у старом римском праву постојао закон који је био намијењен стварима божанског права и ти закони су били посвећени култу богова. Развојем и прихватањем хришћанства успоставља се и хришћанско законодавство, где су бројни хришћански цареви у Римском царству доносили законе којима су регулисана многа питања, па тако и питање имовине. Такође, Милаш истиче да се о црквеној имовини може говорити само од момента када су хришћани добили слободу у Римском царству, јер је раније хришћанство било изван римског закона, па тако прва хришћанска црква није ни могла имати право својине (Милаш, 1907б, стр. 401). Као извор за црквене непокретности аутор наводи *Царску ѡвесѣ* чије је ауторство, по свему судећи, колективно (Петковић, 2009). Такође, помиње и Елија Лампридија као писца Северове биографије у којој се каже да су хришћани имали једно место на ком су саградили цркву, а заправо се ради о гостионичарском еснафу (Hist. Augu. II, Alex. Sev.; Милаш, 1907б,

стр. 401). Милаш, у вези са непокретним добрима, бележи да су она постојала у периоду владавине цара Галијена (али и раније), који је налагао да се хришћанима врате одузете црквене непокретности у периоду власти цара Валеријана. Овакве и сличне примере аутор наводи и у периоду највећих прогонитеља хришћана, царева Диоклецијана и Максимијана (Милаш, 1907б, стр. 401), истичући да главни преокрет у односу према црквеној имовини наступа у периоду владавине цара Константина и он се тиче, прије свега, права цркве на посјед. Поред едикта који је признао слободу исповиједања хришћанства, Милаш спомиње и едикте којима се брани црквена имовина и њена неповредивост. Милански едикт недвосмислено исказује да се претходно узурпирана црквена добра врате хришћанима на коришћење. Цркви је тако одредбама које доноси цар Константин обезбеђен правни статус њене имовине. Овај цар је 315. године ослободио цркву плаћања пореза, а велики искорак 321. године омогућавао је и право завештавања приватног иметка црквеним добрима. Поред ових закона аутор спомиње и закон *De pietate in Deum et de Cristiana* (О њоверењу у Боја и у Хришћанство) према коме имаће сваког ко није имао наследника припада цркви (Милаш, 1907б, стр. 409–410).

Сви закони представљени у Милашевом раду имали су за циљ да утврде право црквене својине, а сви каснији римски цареви позивали су се на Константинове конституције, сем Јулијана, који је, према аутору, требало да „успостави у царевини незнабоштво на месту хришћанства” (Милаш, 1907а, стр. 29). Поред цркве као самосталног правног субјекта, аутор истиче и признавање и помагање добротворних завода. Помоћ добротворним заводима тумачи се као државна корист, јер се на изванредан начин држава тако ослобађала бриге о сиромашним поданицима. Конституција донесена од стране Лава I и Антемија 468. године истиче да су ти заводи под црквеним надзором, док су манастири у раду сврстани у посебну категорију, а били су самостални правни субјект, што је било уређено конституцијом царева Лава I и Антемија 470. године (Милаш, 1908д, стр. 234). Даривање тј. донација била је утврђена законом. Овде аутор истиче велики проблем настао услед похлепе одређених свештеника који су присилом и епитимијом изнуђивали донацију, образлажући је бригом о души даваоца. Овакви случајеви су били присутни и међу самим клиром. О свему томе говоре и одређене Јустинијанове новеле у којима он стаје против симоније (Милаш, 1907а, стр. 304).

На увећање црквених добара утицали су и државни приходи. У периоду власти цара Константина, цар је наредио да се картагинској цркви издаје велика новчана помоћ (Euse. X, 6; Милаш, 1907в, стр. 369). На велико увећање црквене имовине утицала је и конфискација многобожачке имовине и имовине лица којима је она припадала. Према наводима Никодима Милаша, цар Јустинијан је поводом тога издао новелу у којој се истиче да имовина

сваког оног ко брани „јеретике” буде конфискована у корист државне благајне, а ако је реч о клиру, њихова имања морају бити конфискована и дата цркви на управљање (Уп. Iust. Nov. 115; Милаш, 1907в, стр. 371). Аутор на наведеном месту погрешно интерпретира и наводи Јустинијанову Новелу, која се односи на парничне поступке, као и забрану лишавања слободе током деветомесечне жалости (Iust. Nov. 115). Многи црквени великодостојници су већ у VI веку почели себе да идентификују са црквом и сматрали су себе црквеном имовином (Милаш, 1908ђ, стр. 361–362). Према аутору, ову ситуацију требало је да разреши конституција цара Валентинијана I, коју је донио заједно са Валенсом и Грацијаном, а која је ограничавала ове повластице. Међутим, како констатује Милаш, поменута конституција није помогла јер такве повластице срећемо и у периоду царева Валентинијана, Теодосија и Аркадија (Милаш, 1907в, стр. 375–376). Главне одредбе свих конституција биле су немешање црквене имовине са имовином клира.

У Милашевом раду обрађено је и питање тестаментa као вида заоставштине цркви. Посебна пажња је усмерена на имања хришћана који су умирали без родбине, када би тим имањем управљала црква која би се бринула о покоју такве душе Аркадија (Милаш, 1908а, стр. 492). На сву имовину тадашња црква је морала да плаћа порез, али је иста имовина била ослобођена плаћања ванредних пореза и терета. Од плаћања оваквих намета цркву је ослободио цар Константин, о чему нам, према Милашу, говори цар Теодосије (Уп. Cod. Theod. XVI 2, 3, 6, 7; Милаш, 1908а, стр. 497). Наведени декрет шеснаестог поглавља Константинове привилегије заправо се односи на забрану регрутовања припадника клера међу декуријоне и муниципалне званичнике чија је дужност заправо била наплата пореза, а да би у случају мањка, клер морао да надокнађује штету из сопствених прихода. Милаш заправо греши у својим наводима, као и при навођењу Јустинијанове Новеле, што нам заправо указује на недовољно познавање римских правних извора од стране српских аутора друге половине XIX и почетком XX века.

Уз све законе којима су желели да цркви потврде разна права у вези са црквеном имовином и бенефите које црква никада није имала, римски цареви хтели су и да знају како се том имовином располаже. Из овог су проистекли разни закони о којима Милаш такође пише у свом раду и све те законе је, како истиче, црква радо примењивала (Милаш, 1908б, стр. 29). У раном развоју хришћанства црквеном имовином је управљао епископ, али он је то чинио када је црквена имовина била исувише мала и када је јурисдикција епископа била ограничена. Тако су, према аутору, тек у V вијеку црквени сабори утврдили ко има право да управља црквеном имовином, која се дели на строго црквену, имовину завода за странце, имовину завода за болеснике, имовину за напуштену децу, имовину сиротињских домова, имовину завода за старе особе, имовину завода за малолетну децу и имовину

манастира (Милаш, 1908δ, стр. 30–31). Тако је црква морала имати и своје економе који су управљали имовином по налогу епископа (Милаш, 1908δ, стр. 35). Цареви Аркадије и Хонорије дефинисали су положај економа који су морали свој посао да обављају према државним законима. О њиховој функцији и улози говори касније и цар Јустинијан (Cod. Theod. 2, 14; Милаш, 1908δ, стр. 36). Аутор истиче да у црквену епархијску имовину спадају она добра која у себи садрже црквену намену. Клир није смео да управља туђим добрима, осим у функцији туторства малолетним лицима, што је опет била улога економа, те је према томе он био и старатељ сиромашним људима (Милаш, 1908г, стр. 123). Економи су своје рачуне подносили епископу и државним чиновницима (Милаш, 1908г, стр. 125).

Сви закони који су донесени након Миланског едикта имали су за циљ да сачувају црквену имовину и да створе управу која би то обезбеђивала. У претпоследњем наставку рада, аутор истиче једну важну историјску чињеницу, а то је да је црква правни субјект постала тек након признавања државне власти (Милаш 1908в, стр. 47). Поред конституција римских царева којима је обезбеђено право цркве на приватну имовину, створени су и услови да се та имовина увећава. Милаш се бавио и анализом статуса цркве у Византијском царству као Источном римском царству, па су тако у раду обрађене бројне кодификације византијских царева које су имале за циљ увећање црквене имовине и висок положај цркве у тадашњем друштву.

На основу бројних представљених примера, можемо закључити да је правна наука у српским часописима била широко распрострањена, те да су теме везане за античку прошлост заузимале битно место у српским правним часописима. О античком грчком и римском праву не говоре само уско правни часописи већ примере из правне науке можемо срести и у књижевним часописима. Радови из српских правних часописа друге половине XIX и почетком XX века требало је да послуже бољем разумијевању правне терминологије и античке историје. Трагајући за континуитетом, аутори су правне ставове и начела везивали за антички период и компарацијом античког судства са савременим долазили до закључака да су многа начела која су примењивана у античком периоду нашла примену у Кнежевини односно Краљевини Србији. Антика је требало да постане узор, а то најбоље можемо разумети из рада који говори о камати или рада Ђорђа Вукићевића који, упоређујући моделе уставне државе, говори посредно о идеалној српској држави која ће настати након коначног ослобођења и уједињења.

Извори

Euse. (1833): Eusebius. *The Ecclesiastical History of Eusebius Pamphilus: Bishop of Caesarea in Palestine*. Edited by C. C. Frederic. Philadelphia: Rev. R. Davis & Brother.

- Hist. Augu. (1924): *Historia Augusta II*. Edited by D. Magie. Cambridge: Harvard University Press.
- Iust. Nov. (2018): Justinian. *The Novels of Justinian*. Edited by David J. D. Miller & P. Sarris. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cod. Theod. (1952): Theodosian. *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*. Edited by C. Pharr. Princeton: Princeton University Press.

Литература

- Аксентијевић, Л. (2023). Антика у српским дечијим и школским часописима друге половине XIX и с почетка XX века: примери из часописа Школа и Голуб. У: К. Марицки-Гађански (ур.), *Антика и савремени свет: ишћање истине и слободе, закона, њравде и демократије код античких аутора и у њознијој ѡтрадицији* (стр. 9–21). Београд: Друштво за античке студије Србије.
- Аксентијевић, Л. (2024). Александар Велики у српским часописима друге половине XIX и почетком XX века. *Српска башћина*, 9 (1), 293–306.
- Антић, А. (1893). О положају човека у породици, општини и држави. Један лист из енциклопедије права. *Правник: лист за ѡравне и државне науке*, 9, 548–556.
- Антић, С. (1869а). Историја кривичног поступка у Атињана по Елију. *Правда: лист за све ѡране ѡравних наука*, 14, 439–443.
- Антић, С. (1869б). Историја кривичног поступка у Атињана. *Правда: лист за све ѡране ѡравних наука*, 18, 525–532.
- Антић, С. (1869в). Кривични поступак код Римљана. *Правда: лист за све ѡране ѡравних наука*, 35, 1088–1094.
- Антић, С. (1869г). Кривични поступак код Римљана. *Правда: лист за све ѡране ѡравних наука*, 36, 1109–1111.
- Аранђеловић, Д. (1907). Један римски закон против маторих момака. *Дело: лист за науку, књижевности и друшћивени живош*, 45 (12), 219–227.
- Бошков, С. (2016). *Антика у настћави историје*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Вукићевић, Ђ. (1869а). Појам и цел државна (из књиге: О уставној држави и њезиним установама). *Машица: лист за књижевности и забаву*, 1, 1–5.
- Вукићевић, Ђ. (1869б). Народна сувереност највиша државна власт и њезини органи (из књиге: О уставној држави и њезиним установама). *Машица: лист за књижевности и забаву*, 2, 25–27.
- Вукићевић, Ђ. (1869в). О народу и народности у држави (из књиге: О уставној држави и њезиним установама). *Машица: лист за књижевности и забаву*, 3, 49–52.
- Вукићевић, Ђ. (1869г). О Монархији (из књиге: О уставној држави и њезиним установама). *Машица: лист за књижевности и забаву*, 6, 121–124.
- Вукићевић, Ђ. (1869д). Уставно-сталешка монархија (из књиге: О уставној држави и њезиним установама). *Машица: лист за књижевности и забаву*, 10, 217–220.
- Вукићевић, Ђ. (1869ђ). О демократији (из књиге: О уставној држави и њезиним установама). *Машица: лист за књижевности и забаву*, 11, 241–244.
- Гершић, Г. (1882). Вредност римског права за данашњу правну знаност. *Порошћа: лист за ѡравне и државне науке*, 3, 67–74.

- Капетановић, Н. (1885). Интерес на позајмљени капитал. *Право: лист* за њравне науке и њравосуђе, 6, 177–187.
- Лопичић, Ђ. (2014). Марковић Милан. *Српски биографски речник Мар–Миш*, 6, 176.
- Марковић, М. (1880). Постанак, развиће и пропаст држава по Брунчлију. *Поротиа: лист* за њравне и друштвене науке, 30, 465–467.
- Милаш, Н. (1907а). Грчко-римско законодавство о црквеној имовини. *Архив за њравне и друштвене науке*, 4, 293–304.
- Милаш, Н. (1907б). Грчко-римско законодавство о црквеној имовини. *Архив за њравне и друштвене науке*, 4, 400–411.
- Милаш, Н. (1907в). Грчко-римско законодавство о црквеној имовини. *Архив за њравне и друштвене науке*, 5, 369–378.
- Милаш, Н. (1908а). *Грчко-римско законодавство о црквеној имовини*. Београд: Штампарија „Доситеј Обрадовић”.
- Милаш, Н. (1908б). Грчко-римско законодавство о црквеној имовини. *Архив за њравне и друштвене науке*, 1, 29–36.
- Милаш, Н. (1908в). Грчко-римско законодавство о црквеној имовини. *Архив за њравне и друштвене науке*, 1, 39–49.
- Милаш, Н. (1908г). Грчко-римско законодавство о црквеној имовини. *Архив за њравне и друштвене науке*, 2, 121–130.
- Милаш, Н. (1908д). Грчко-римско законодавство о црквеној имовини. *Архив за њравне и друштвене науке*, 3, 233–236.
- Милаш, Н. (1908ђ). Грчко-римско законодавство о црквеној имовини. *Архив за њравне и друштвене науке*, 4, 361–367.
- Милаш, Н. (1908е). Грчко-римско законодавство о црквеној имовини. *Архив за њравне и друштвене науке*, 5, 480–486.
- Николић, Д. и Ђорђевић, А. (2002). *Законски текстови старијег и средњег века*. Ниш: ГИП „Bona Fides”.
- Новаковић, С. (1906). Средњовековна Србија и Римско право. *Архив за њравне и друштвене науке*, 3, 219–228.
- Петковић, Ж. (2009). Предговор. У: *Царска њвест* (стр. vii–xxviii). Београд: Српска књижевна задруга.
- Поповић, Р. (1928). Радовановић Милић. *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка* (књ. III, стр. 640). Загреб: Библиографски завод Д.Д.
- Савић, П. (1869а). О сопствености у Словена. *Судски лист*, 12, 188–192.
- Савић, П. (1869б). О сопствености у Словена. *Судски лист*, 13, 196–202.
- Савић, П. (1869в). О сопствености у Словена. *Судски лист*, 14, 214–219.
- Савић, П. (1869г). О сопствености у Словена. *Судски лист*, 15, 236–240.
- Voškov, S. (2021). Alexander the Great in 19th-century Serbian history textbooks. *Istraživanja*, 32, 144–161.

Gligor M. SAMARDŽIĆ

University of Priština in Kosovska Mitrovica
Faculty of Philosophy
Department of History
Kosovska Mitrovica (Serbia)

Lazar D. AKSENTIJEVIĆ

University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
Novi Sad (Serbia)

Classical Antiquity in Serbian Legal Journals of the Second Half of the 19th and the Early 20th Century

Summary

The paper explores and documents all instances in which classical antiquity was referenced in Serbian legal journals during the second half of the 19th and the early 20th century. The analysis focuses on journals published within the territory of the Kingdom of Serbia, reflecting the prevailing social and ideological context of the period. Numerous allusions to classical antiquity were employed to reinforce interpretations and conceptualizations of the legal system. Authors frequently equated Athenian and Roman law with unwritten reasoning, natural law, or absolute law. The study examines how classical antiquity was perceived by these authors through a close reading of journal articles published in *Pravda*, *Sudski list*, *Porota*, *Pravo*, *Pravnik*, and *Arhiv za pravne i društvene nauke*.

Keywords: Athenian and Roman law; *Pravda*; *Sudski list*; *Porota*; *Pravo*; *Pravnik*; *Arhiv za pravne i društvene nauke*.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторско-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).